CZU: 070.16:004.738.5 + 316.776.22

DEZINFORMAREA ÎN ARSENALUL ACȚIUNILOR ANTI-UE. REPERE ISTORICE ȘI CONCEPTUALE

DISINFORMATION IN THE ARSENAL OF ANTI-EU ACTIONS. HISTORICAL AND CONCEPTUAL LANDMARKS

Viorica ZAHARIA,
doctorandă,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0009-0004-0355-9050
viozaharia@yahoo.com

Dezinformarea, definită în legislația națională drept „răspândirea intenționată, pe orice cale, în spațiul public, a informațiilor al căror caracter fals sau înșelător poate fi verificat și care sunt de natură să dăuneze securității naționale” [1], a devenit în ultimii ani un instrument folosit pe larg pentru discreditarea Uniunii Europene și a autorităților Republicii Moldova. Instituțiile statului plasează dezinformarea (în formă organizată și continuă) în setul de acțiuni aplicate în războiul hibrid pe care Federația Rusă îl poartă împotriva Republicii Moldova. „Federația Rusă a întreprins acțiuni de destabilizare a țării prin intermediul atacurilor cibernetice și al campaniilor de dezinformare, precum și prin acțiuni de perturbare a ordinii publice”, se spune în Strategia securității naționale a Republicii Moldova [2], adoptată la 15 decembrie 2023. „Principala amenințare externă la adresa Republicii Moldova o constituie acțiunile Federației Ruse de subminare a independenței, a suveranității și a procesului de transformare într-o democrație consolidată, prin operațiuni de tip hibrid, inclusiv prin campanii de dezinformare cu un nivel ridicat de ostilitate la adresa aspirațiilor legitime ale majorității populației”, se menționează în Concepția de comunicare strategică și contracarare a dezinformării, a acțiunilor de manipulare a informației și a ingerințelor străine pentru anii 2024-2028 [3].

Cercetarea eficientă a narațiunilor de dezinformare prezente în mod curent în spațiul online al țării, a modului de operare, a tacticilor și

strategiilor aplicate în deziformare poate fi atinsă doar prin documentarea istorică a resorturilor dezinformării în spațiul sovietic și în blocul statelor comuniste. Mărturii și studii publicate recent, coroborate cu lucrări apărute în anii 1990-2000, arată că dezinformarea ca metodă de influențare a factorilor de decizie și a opiniei publice din țările țintă este practicată de cel puțin o sută de ani, perioadă numită de unii cercetători „era modernă a dezinformării" [4]. Analiza conținutului media curent permite identificarea similitudinilor cu operațiunile de dezinformare din secolul trecut.

Repere istorice

Pentru studiul dezinformării, cercetarea modernă își bazează căutările pe mărturiile foștilor ofițeri ai structurilor de securitate a statului din Uniunea Sovietică și țările comuniste, care au emigrat în Occident și au dezvăluit informații importante referitoare la practicile de creare și răspândire a dezinformării: Ladislav Bittman, ofițer de securitate din Cehoslovacia care a emigrat în SUA în 1968; Ion Mihai Pacepa, general român de securitate, care a emigrat în SUA în 1978; Sanislav Levcenco, ofițer rus/sovietic de securitate care a emigrat 1979 în SUA; Oleg Gordievski, ofițer rus/sovietic de securitate care a emigrat în Marea Britanie în 1985 etc. De asemenea, documente ale serviciului de securitate din Bulgaria desecretizate recent reprezintă o sursă temeinică pentru studiul dezinformării, în special datorită notelor ofițerului Dimo Stankov.

Premise pentru aplicarea dezinformării în confruntarea cu un adversar se găsesc, potrivit lui Vladimir Volkoff, în lucrarea de acum 2500 de ani, „Arta Războiului", atribuită strategului militar chinez Sun Țzi, din care se reține una dintre teze: „Discreditați tot ceea ce merge bine în țara inamicului" [5]. Această lucrare a fost inclusă, potrivit lui Vladimir Volkoff, în programul obligatoriu de pregătire a ofițerilor de securitate din Uniunea Sovietică. Atât Vladimir Volkoff, cât și cercetătorul militar francez Remy Hemz notează că acțiuni de înșelare a adversarului care pot fi încadrate în spectrul dezinformării au fost practicate încă din antichitate între părți aflate în conflict, drept exemplu servind celebrul cal troian din Grecia antică [6]. La rândul său, Ladislav Bittman plasează bazele practicilor de dezinformare perfecționate cu timpul de către sovietici în lucrările lui Vladimi Lenin, care „a subliniat importanța tehni-

cilor informale de penetrare, agitație, propagandă și înșelăciune politică ca părți integrante a strategiei Partidului Comunist" [7].

Cercetătorul germano-american Thomas Rid vorbește despre o eră modernă a dezinformării, care începe în 1920 și care a avut 4 valuri. În cadrul lor, pe măsură ce teoria și practica dezinformării evolua, se schimba și terminologia care descria fenomenul:

1) Primul val cuprinde perioada dintre războaiele mondiale, în anii Marii Depresii din Statele Unite, timp în care jurnalismul se afla în plină transformare, generată de apariția radioului. Potrivit lui Rid, operațiunile de influență din anii 1920 și primii ani 1930 au fost inovative, conspiraționale, dar încă nu erau numite ca atare. „Falsificările din această perioadă au fost deseori o armă pentru a slăbi, unele dintre ele țintind deopotrivă Uniunea Sovietică și SUA", notează Thomas Rid.

2) Al doilea val începe după anul 1945, când dezinformarea devine profesionalizată, cu agențiile americane de informații conducând cursa, cu operațiuni agresive și fără scrupule. Thomas Rid apreciază critic denumirea de „război politic", dată acțiunilor din spectrul dezinformării din acea perioadă de serviciul american de informații CIA și notează că Uniunea Sovietică prefera termenul „mai sincer și mai precis", „dezinformare". „Indiferent de expresie, scopurile erau aceleași: exacerbarea tensiunilor și contradicțiilor existente în interiorul corpului politic al adversarului", explică Thomas Rid. În această perioadă, în anul 1959, în cadrul KGB (Комитет Государственной Безопасности) al Uniunii Sovietice se creează Departamentul D (de la dezinformare), care peste un an, în 1962, este reformat și redenumit în Serviciul A, interpretat de cercetători drept acronim al sintagmei *активные мероприятия*, în traducere - măsuri active.

3) Al treilea val al dezinformării este situat spre sfârșitul anilor '70, când dezinformarea devine bine-finanțată, perfecționată și gestionată, ridicată la o știință operațională de proporții globale. Potrivit lui Thomas Rid, începând cu această perioadă, termenul de „măsuri active" a fost folosit pe larg în structura sovietică de securitate a statului și printre cele ale statelor-satelit din blocul comunist. „Termenul a rămas și într-adevăr a fost unul elegant, deoarece a ajutat la captarea unei tendințe istorice și conceptuale largi, în desfășurare: după 1960 măsurile au devenit progresiv mai active, Estul câștigând avantajul", apreciază Thomas Rid.

Această perioadă coincide cu mandatul de șef al KGB (1967-1982) al lui Yuri Andropov, pe care Ion Mihai Pacepa îl numește „părintele erei *dezinformației* sovietice moderne", și căruia îi atribuie citatul: „*Dezinformația* funcționează precum cocaina. Dacă o prizezi o dată sau de două ori s-ar putea să nu-ți schimbe viața. Totuși, dacă o folosești în fiecare zi, te va face dependent – un om diferit" [8].

4) Al patrulea val de dezinformare a prins contur la mijlocul anilor 2010, când dezinformarea „a renăscut și s-a remodelat" datorită noilor tehnologii și culturii internetului. „Crizele în democrațiile occidentale au fost numite deseori drept fără precedent. Acest sentiment al noutății este o eroare, o capcană. Interferența în alegerile din SUA în 2016 și criza reînnoită a faptelor are un preludiu cu durata de un secol", susține Thomas Rid. El insistă asupra faptului că *măsurile active*, care includ dezinformarea, nu sunt „minciuni spontane ale politicienilor, ci sunt acțiuni metodice ale unor mari birocrații". „Dezinformarea a fost și în multe privințe continuă să fie domeniul serviciilor secrete – desfășurate profesionist, îmbunătățite continuu și de regulă angajate împotriva adversarilor externi. (...) Toate măsurile active conțin un element de dezinformare: folosirea falsurilor, acțiuni ascunse, agenți de influență care pretind că ei nu sunt ceea ce sunt, operațiuni online pentru amplificarea conținutului și altele", argumentează Thomas Rid.

Repere conceptuale

O definiție completă a dezinformării a fost introdusă în legislația Republicii Moldova abia în anul 2023, anume în Codul serviciilor media audiovizuale, la care face trimitere și Legea privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării și privind modificarea unor acte normative [9]. Deși acest cod fusese adoptat în 2018 și conținea sintagma *dezinformare*, ea nu fusese descifrată în textul legii. S-a introdus abia în anul 2022, dezinformarea fiind descrisă ca o informație falsă, iar în 2023 definiția a fost completată și are următorul text: „dezinformarea este răspândirea intenționată, pe orice cale, în spațiul public, a informațiilor al căror caracter fals sau înșelător poate fi verificat și care sunt de natură să dăuneze securității naționale". Cu toate că a fost revăzută, definiția rămâne incompletă și ar necesita noi revizuiri: 1) Caracterul verificabil al informațiilor false sau înșelătoare

este discutabil, or, pentru a dezinforma se folosesc și informații care nu pot fi verificate cel puțin la etapa publicării – acest tip de informații se referă, de exemplu, la unele chestiuni militare, de securitate a statului sau la alte secrete protejate de lege care nu pot fi divulgate anumite perioade, nici chiar sub acoperirea motivului de combatere a dezinformării; 2) Nu doar informațiile false sau înșelătoare „care sunt de natură să dăuneze securității naționale" ar trebui incluse în noțiunea de dezinformare – există un spectru larg de informații din domeniul sănătății, științei, mediului, a căror falsificare sau manipulare poate fi mai puțin periculoasă pentru securitatea statului, dar poate dăuna comunităților și vieții persoanelor particulare. Un exemplu este circulația dezinformării în timpul pandemiei de COVID-19 (2020-2023), care a descurajat populația să se vaccineze, ceea ce a condus la pierderea a mii de vieți.

Planul Comisiei Europene împotriva dezinformării, adoptat la 5 decembrie 2018, prevede că „dezinformarea este înțeleasă ca informații false sau înșelătoare verificabile, care sunt create, prezentate și diseminate pentru câștig economic sau pentru a înșela în mod intenționat publicul și poate cauza prejudicii publice" [10]. O definiție similară oferă grupul de experți de nivel înalt (HLEG), creat de Comisia Europeană în anul 2018 pentru a oferi consiliere cu privire la inițiativele politice de combatere a știrilor false și a dezinformarii răspândite online [11].

Studiile recente cercetează dezinformarea în corelare cu conceptele de propagandă, război informațional și război hibrid [12]. Cercetătorul francez David Colon, de exemplu, vorbește despre dezinformare ca metodă de influență în cadrul războiului informațional purtat de diferite state unul împotriva altuia, dar mai cu seamă de Federația Rusă împotriva Occidentului [13].

Narațiuni de dezinformare

La definirea narațiunilor de dezinformare poate fi aplicată abordarea cercetătorului francez Paul Charon [14], care, la rândul său, se bazează pe concepția de serialitate, descrisă de Matthieu Letourneux în lucrările sale despre literatura populară. „Un resort fundamental al dezinformării rămâne insuficient explorat: dimensiunea sa narativă, mai exact dimensiunea sa serială/de serie. Departe de a se reduce la o simplă juxtapunere de informații eronate sau alterate, dezinformarea se bazează și pe

narațiuni reale care configurează evenimente, actori și probleme într-o structură care este în același timp cognitivă, afectivă și normativă. Mai presus de toate, aceste narațiuni înșelătoare nu funcționează niciodată izolat, ci sunt aranjate în „constelații", în ecouri, în serie: fiecare „episod" dezinformator are sens în raport cu un repertoriu comun de figuri impuse și laitmotive narative", notează Paul Charon.

Acest concept al „constelațiilor" care susțin narațiunile de dezinformare se confirmă în documentele recente ale instituțiilor menite să identifice și să combată ingerințele prin dezinformare. Agenția franceză de protecție împotriva ingerințelor digitale străine VIGINUM, o structură creată în 2021, a publicat de la începutul anului 2024 trei rapoarte pe care le-a numit Portal Kombat, în care a documentat existența unor ecosisteme de site-uri informaționale cu aceeași structură, design, cromatică și elemente grafice și cu un conținut similar, orientat spre zone greografice concrete, al căror scop este să livreze informație pozitivă despre Rusia și acțiunile ei și informație negativă, inclusiv dezinformare, la adresa statelor pe care vrea să le influențeze. În unul dintre rapoarte apar și două site-uri care țintesc Republica Moldova: Tiraspol-new.ru și Moldova-news.com. La prima etapă, februarie 2023 [15], au fost documentate cu caracteristici similare 193 de site-uri, ca în aprilie, la al treilea raport [16], să se adauge altele și în total sunt calificate drept aparținând aceluiași ecosistem informațional 224 de site-uri.

Una dintre narațiunile de dezinformare prezente în mod curent în media online și pe rețelele sociale este că Guvernul pro-UE al Republicii Moldova cedează, pe ascuns, terenurile agricole către SUA și UE pentru a fi folosite în diverse scopuri. La răspândirea acestei narațiuni prin intermediul unui articol din Комсомольская правда в Молдове [17], au fost folosite metode aplicate în secolul trecut în operațiunile de dezinformare ale KGB: falsificarea unor documente oficiale, amestecul dintre fapte reale și informații false, utilizându-se ca punct de pornire o întâlnire dintre lideri politici [17].

În 1957 cotidianul vest-german *Noua Germanie* publica ceea ce numea o scrisoare secretă a conducătorului companiei petroliere *Standard Oil Corporation*, Nelson Rockfeller, prin care acesta i-ar fi oferit sfaturi președintelui de atunci Dwight Eisenhover cum să folosească ajutorul economic pentru statele mai mici pentru a le face dependente de SUA. Drept bază a fost folosită o întâlnire reală dintre Rochfeller

și Eisenhover, la Camp David, dar o asemenea scrisoare nu existase (Rid, p.105).

Crearea și răspândirea dezinformării a fost de-a lungul anilor rezultatul unor acțiuni metodice desfășurate de entități statale, în special de către servicii secrete, care au urmărit slăbirea statelor-țintă prin înșelarea populațiilor și manipularea elitelor politice. Metodele de dezinformare ca instrument de influență asupra unei țări s-au perfecționat constant, iar odată cu apariția internetului au căpătat și canale de transmitere și multiplicare imediată. Studierea modului de operare și a formelor dezinformării în toate cele patru etape istorice ale „erei moderne a dezinformării" identificate de Thomas Rid, dar mai cu seamă a ultimei etape, poate ajuta statele, inclusiv Republica Moldova, la elaborarea planurilor de prevenire și răspuns. Pentru a îmbunătăți eforturile de combatere a dezinformării, este necesară redefinirea, cu includerea tuturor aspectelor relevante, a noțiunii de „dezinformare" în legislația națională.

Referințe bibliografice:

1. *Codul serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova Nr. 174 din 08.11.2028.* Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=33713&lang=roStrategia securității naționale a Republicii Moldova, adoptată prin Hotărârea Parlamentului Nr. HP391/2023 din 15.12.2023 (accesat: 21.11.2024)
2. Concepția de comunicare strategică și contracarare a dezinformării, a acțiunilor de manipulare a informației și a ingerințelor străine pentru anii 2024-2028, adoptată prin Hotărârea Parlamentului Nr. HP416/2023 din 22.12.2023
3. Rid, Th. *Active measures, the secret history of disinformation and political warfare*. New-York: Farrar, Straus and Giraux, 2020. 514 p.
4. Volkoff, V. *Dezinformarea, armă de război.* București: Incitatus, 2000. 223 p.
5. Hemez, R. *Les operations de deceptions. Russe et stratagemes de guerre*. Paris: Perrin, Ministere des armees, 2022. 409 p.
6. Bittman, L. *The KGB and Soviet disinformation. An insider's view*. Virginia U.S.A.: Pergamon-Brassey's International Defense Publishers, 1985. 227 p.

7. Pacepa, I.M., Rychlak, R. J. *Dezinformarea.* București: Humanitas, 2023. 467 p.
8. Legea Nr. 242/2023 din 31.07.2023 privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării și privind modificarea unor acte normative
9. Planul Comisiei Europene împotriva dezinformării, adoptat la 5 decembrie 2018.
10. *A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation.* Disponibil: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en (accesat: 21.11.2024)
11. Hellman, M. Security, disinformation and harmful narratives: RT and Sputnik News coverage about Sweden. The Pallgrave Macmillan series. In: *International political communication*, 2024, 291 p. Disponibil http://doi.org/10.007/978-3-031-58747-4 (accesat: 21.11.2024)
12. Colon, D. *La guerre de l'information. Les etates a la conquete de nos esprits*. Paris: Tallandier, 2023. 476 p.
13. Charon, P. *Lire la désinformation comme un récit sériel: pour une approche littéraire des manipulations de l'information*. Disponibil: https://lerubicon.org/lire-la-desinformation-comme-un-recit-seriel-pour-une-approche-litteraire-des-manipulations-de-linformation/ (accesat: 24.11.2024)
14. *Portal Kombat: un réseau structuré et coordonné de propagande prorusse*. Raport Nr. 1, 12 februarie, 2024. Disponibil: https://www.sgdsn.gouv.fr/publications/portal-kombat-suite-des-investigations-sur-le-reseau-structure-et-coordonne-de (accesat: 24.11.2024)
15. *Portal Kombat: extension du réseau de propagande russe*. Raport Nr. 3, 29 aprilie 2024. Disponibil: https://www.sgdsn.gouv.fr/publications/portal-kombat-extension-du-reseau-de-propagande-russe (accesat: 24.11.2024)
16. *О чем сын Сороса договаривался с молдавским президентом Майей Санду*. Комсомольская правда в Молдове, 2 decembrie 2023. Disponibil: https://www.md.kp.media/online/news/5571125/ (accesat: 24.11.2024)

17. *FALS: Fiul lui George Soros va primi de la Ucraina 400 km pătrați de teren pentru îngroparea deșeurilor periculoase*, 11 decembrie 2023. Disponibil: https://stopfals.md/ro/article/fals-fiul-lui-george-soros-va-primi-de-la-ucraina-400-km-patrati-de-teren-pentru-ingroparea-deseurilor-periculoase-180877 (accesat: 27.11.2024)